

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU*

*Sect Phenomenon in the Process from Pro-Reform Public
Demonstrations to Endless Civil War*

Ramazan Aydın ÇAKMAK**

Öz

Suriye, Birinci Dünya Savaşı'yla Osmanlı Devleti'nden kopartılarak Fransız mandası altına girmiştir. Bu dönemde körüklenen mezhepsel farklılıklar, bağımsızlık sonrasında ülkenin güç ve iktidar temelinde istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olmuştur. 1970'li yıllarda iktidara gelen Esad rejimine karşı Arap Baharı etkisiyle başlayan reform yanlısı halk gösterileri, artan şiddet ve çatışmalar neticesinde kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Bu çalışmanın konusu on birinci yılına girmiş olan iç savaştaki mezhep olgusunu incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Esad Rejimi, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, Mezhep.

Abstract

Syria was separated from the Ottomans after the First World War and entered under the authority of the French mandate. Sectarian differences that fueled during this period caused instability on the basis of power and rule for the country post-independence. The pro-reform public demonstrations that started with the effect of the Arab Spring against the Assad Regime which came to power in the 1970s, turned into a civil war in a short time as a result of the increasing violence and conflicts. The subject of this study is to examine the sect phenomenon in the civil war, which has entered its eleventh year.

Keywords: Syria, Assad Regime, Arab Spring, Syrian Civil War, Sect

* **Makale Geliş Tarihi:** 05.06.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 12.12.2021

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, E-posta: raydincakmak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0442-4973.

GİRİŞ

Suriye, sahip olduğu jeopolitik konumu gereği Ortadoğu için son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Suriye üzerinde önemli çalışmalarda bulunan Patric Seale, söz konusu durumu “Suriye üzerinden doğrudan hâkimiyet kurmadıkça kimse Ortadoğu’yu kontrolü altında tutamaz.” tespitiyle açık bir şekilde ifade etmiştir.¹ Bunda Suriye’nin Akdeniz yoluyla Batı ve Ortadoğu arasında köprü konumunda olması büyük bir rol oynamaktadır. Bahsedilen önemi mukabilinde Suriye’de tarih boyunca nüfuz mücadelesi yaşanmış, ülkede çeşitli uygarlıklar ve imparatorluklar söz sahibi olmuştur.

1516 senesinde gerçekleşen Mercidabık Savaşı’yla birlikte Suriye’de 1918 yılına kadar sürecek olan Osmanlı dönemi başlamıştır. Günümüzde Suriye topraklarından farklı olarak Lübnan, Filistin ve Ürdün’ü de kapsayan ve Bilad-üş Şam olarak anılan bölgede dört asır süren Osmanlı hâkimiyeti boyunca genel olarak huzur, barış ve güven ortamı sağlanmıştır.²

Ortadoğu için yeni bir devir başlatan Birinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı İmparatorluğu’nun Ortadoğu toprakları, İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli Sykes Picot Antlaşması’yla paylaşılmış ve savaş sonrası da San Remo Konferansı’yla Fransa’nın Suriye’deki manda otoritesi resmîyet kazanmıştır. Bu dönemde Fransa, kendi çıkarları uğruna etnik ve mezhepsel ayrılıkları körükleme yoluna gitmiş ve bunun neticesinde ülke bağımsızlık sonrası çeşitli krizlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Böylece etnik ve dini kesimlerin bir arada yaşadığı huzur, barış ve güven ortamı yerini mücadele, çatışma ve istikrarsızlığın hâkim olduğu bir sürece bırakmıştır.

1 Patric Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, Oxford University Press, London 1965, s. 1.

2 Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası*, 6(1), 2000, s. 211.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Bu çalışmada ülkenin tarihsel süreçte yaşadığı krizler ele alınmış, Tunus'ta başladıktan sonra kısa sürede çoğu Arap devletine yayılan ve literatürde "Arap Baharı" olarak anılan sürecin Suriye'de nasıl bir iç savaşa dönüştüğü incelenmiş ve bu süreçteki mezhep olgusu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan makalenin ana sorunsalı başta silahsız ve reform yanlısı halk gösterileri şeklinde cereyan eden olayların geçmişten gelen saiklerle süreç içerisinde mezhep temelinde kutuplaş(tırıl)masını daha iyi anlayabilmek, muhalifler açısından "diktatör rejime karşı demokrasi yolunda yürütülen mücadele" ve Esad rejimi açısından ise "iktidarı yıkmaya niyetli tamamıyla mezhepsel savaş" şeklinde iki ayrı uç olarak ifade edilen süreci geçerli bir temele oturtmaktır.

Bu kapsamda makale üç ana başlığa ayrılmıştır. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan kısma geçmeden önce birinci başlıkta yaşanan krizlerin hemen hemen hepsinde en önemli faktör olan Suriye'deki dini ve etnik yapının çeşitliliğinden kısaca bahsedilmiştir. Bu sayede yaşanan ayrışma ve kutuplaşmaların kavramsal çerçeveye daha iyi oturtulması sağlanmıştır. İkinci başlıkta tarihsel süreçte yaşanan mezhepsel kutuplaşmalar neticesinde ileride iç savaşın da mezhepselleşmesine neden olacak gelişmeler ele alınmış, üçüncü başlıkta ise iç savaşa giden süreçle beraber yaşanan savaşın mezhepselleş(tiril)mesi ve zamanla önem kazanan mezhep olgusu açıklanmıştır. Çalışmamızda Bacon'ın tümevarım düşünce metodu kapsamında çeşitli gelişmelerden yola çıkarak spesifik bir sonuca ulaşılması amaçlanmıştır.

SURİYE'NİN DİNİ VE ETNİK YAPISI

Üç semavi dinin doğduğu topraklara yakın bir konumda bulunması, etnik açıdan zaten heterojen bir yapıya sahip olan Suriye'nin dini farklılıklar açısından da zengin bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) internet adresinden alınan güncel

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

veriler doğrultusunda tahmini nüfusu 20.384.316 olan Suriye'nin %87'sini Müslümanlar, %10'unu Hıristiyanlar³ ve %3'ünü Dürzîler oluşturmaktadır. Bunların yanında Şam ve Halep bölgelerinde çok az sayıda Yahudi bulunmaktadır. Müslüman nüfusun %74'ü Sünni, %13'ü Nusayri (Arap Alevileri) ve İsmailî olmak üzere Şii mezhebine mensuptur. Hıristiyan nüfus ise Ortodoks, Birleşmiş Katolik ve Bağımsız Nasturi Kiliselerine bağlı kesimlerden oluşmaktadır.⁴

Yine aynı kaynaktan alınan veriler, Suriye'deki etnik yapının yaklaşık olarak %50'sini Arapların, %15'ini Nusayrilerin, %10'unu Kürtlerin, %10'unu Levantenlerin, geri kalan %15'ini ise Dürzî, İsmailî, Süryani, Türkmen ve Ermeni azınlıkların oluşturduğunu belirtmektedir.⁵

Görüldüğü üzere Suriye, dini ve etnik açıdan birçok farklı kesimi içerisinde barındırdığı gibi aynı dinin farklı mezheplerine mensup azınlıklara da ev sahipliği yapmaktadır. Burada bahsi geçen ve Suriye siyasetinde önemli yerleri olan Nusayri, Dürzî ve İsmaili azınlıkların inanç esaslarından bahsetmemiz hem tarihsel süreçte yaşanan mezhepsel kutuplaşmanın sebeplerinin daha iyi anlaşılabilmesi hem de çalışmanın gidişatı açısından faydalı olacaktır.

NUSAYRİLİK

Arap Aleviliği olarak bilinen Nusayrilik, Şiiliğin alt kollarındandır ve bu inancı benimseyenler Nusayri olarak adlandırılmaktadır.⁶ "Nusayri" teriminin kaynağıyla ilgili kesin ve net bir bilgi bulunmasa da bazı

3 Yaşanan iç savaş nedeniyle ülkeyi terk etikleri için bu oranda önemli bir azalma meydana gelmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

4 "The World Factbook Syria", *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2021).

5 Aynı yer.

6 Yaron Friedman, *Nuşayrî-Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*, Brill Publishing, Boston 2010, s. 5.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

kaynaklar, söz konusu ismin Nusayrilerin çoğunluğunun Suriye'de yaşadığı bölgede bulunan Nusayra Dağı'ndan geldiğini öne sürmektedir.⁷ Bir başka kaynakta ise bu ismin Irak'ta Kufe yakınlarındaki Nasuraya köyüne atfen verildiği belirtilmektedir.⁸

9. yüzyılda ilk örgütlenmesini Irak'ta gerçekleştiren Nusayrilerin Suriye'deki yapılanması ise liderleri Hüseyin Hamdan el-Hasibi zamanında gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte Irak Nusayriliği etkisini kaybedip silinirken; Suriye'de Hamdan el-Hasibi'nin kabrinin olduğu Halep ve çevresi, ilk başlarda önemli Nusayri merkezi olarak kalmıştır. Sonrasında dini inanışları nedeniyle bu azınlık grubuna karşı uygulanan siyasi ve askeri baskılar neticesinde Nusayriler şehirleri terk edip dağlık bölgelere sığınarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Günümüzde Nusayriler en yoğun olarak Suriye'nin batısındaki Alevi Dağları olarak da bilinen Cebel-i Ensariyye civarında bulunmaktadır. Nüfusları 2,5 milyon olan Nusayrilerin şehirli kesimini barındıran en önemli merkez ise Lazkiye'dir.⁹

Nusayrilik, inanç esasları itibarıyla incelediğinde diğer mezheplerden özellikle de Sünnilikten oldukça farklıdır. Spritüel (ruhsal) bir olgu mukabilinde Allah'ın Hz. Ali'nin bedeninde tecelli ettiği inancıyla¹⁰ birlikte ruh göçü neticesinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin ruhunda yeniden doğduğuna inanmaları,¹¹ bunun en açık göstergesidir.

Nusayrilik, bahsedilen inançları nedeniyle Sünniler tarafından din dışı görülürken; Şiiler tarafından ise Gulat (aşırıya gitmiş) olarak kabul edilmektedir.¹² Bu denli farklı inanışlara sahip Nusayriler, kendi içerisinde

7 Muhammed Emin Galib et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, Karahan Kitabevi, Adana 2012, s. 305.

8 Louis Massignon, "Nusayriler", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, MEB Yayını, İstanbul 1964, s. 365.

9 Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, s. 341-342.

10 Friedman, a.g.e., s. 206.

11 Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 47-48.

12 Ayşe Hande Erinç Bayoğlu, *Suriye'de Etnik ve Mezhepsel Yapıların Çatışmalardaki Rolü*, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2020, s. 53.

de çeşitli aşiretlere ayrılmış vaziyettedir. Kelbiyye, Hattadin, Matawira ve Hayyatin Suriye'deki dört büyük Nusayri aşiretidir. 1970 yılından beri yönetimi elinde bulunduran Esad ailesi ise Kelbiyye aşiretine mensuptur.¹³

DÜRZİLİK

Kökene tam olarak bilinmese de Mısır'daki Fatımî Devleti'yle ilişkilendirilen Dürzîlik, Şii mezhebinin alt kollarından İsmailiyye'ye mensup bir inanış olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Dürzîlik ismi, Abdullah Muhammed bin Ed-Derezi'den gelse de¹⁵ sistemli bir mezhep haline dönüşmesi, Fatımi Halifesi Hakim bin Amr-Ala'nın 1021 yılındaki ortadan kaybolma hadisesi¹⁶ neticesinde Hamza bin Ali tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷

Diğer mezheplerin dua etmek, namaz kılmak veya camiye gitmek gibi ibadetleri aşikâre yapılmasını benimseyen görüşlerinin aksine; Dürzîlikte ibadetlerin gizliliği esas alınmıştır.¹⁸ Diğer yandan cennet ve cehennem olmadiğına inanan Dürzîlik, Allah'ın önce Hz. Ali'de sonra da imamları El-Hakim'de tecelli ettiğini savunarak¹⁹ Nusayrilikteki ruh göçü inancını bir adım daha ileri götürmektedir. Bu yüzden tıpkı Nusayriler gibi Sünniler tarafından din dışı, Şiiler tarafından da Gulat Şia görülen Dürzîler, kendilerine yapılan baskı ve dışlamalar nedeniyle dağlık bölgelere göçmek zorunda kalmıştır.²⁰ Dürzî Araştırmaları Enstitüsü kaynaklı veriler, yaklaşık 1 milyon olan dünyadaki Dürzî nüfusun %40-50'sinin Suriye'de bulunduğunu ve bölge olarak da en yoğun şekilde güneydeki Duruz Dağları ile Golan Tepeleri'nde yaşadığını belirtmektedir.²¹

13 Nikolaos Van Dam, *Destroying A Nation: The Civil War in Syria*, I.B.Tauris&Co. Ltd., London 2017, s. 8.

14 Ümit Özdağ, *Küçük Orta Doğu Suriye: İç Çatışmadan Orta Doğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?*, Kripto Basın Yayın, Ankara 2012, s. 403.

15 Richard F. Nyrop, *Syria A Country Study*, US Secretary of the Army, Washington 1988, s. 86.

16 Kais M. Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, Brill Publishing, Leiden 1999, s. 12.

17 Andrew Humphreys-Damien Simonis, *Syria*, Lonely Planet Publications, Melbourne 1999, s. 40.

18 Joseph T. Parfit, *Among the Druzes of Lebanon and Bashan*, Hunter&Longhurst Ltd, London 1917, s. 229.

19 Bayoğlu, a.g.t., s. 60.

20 Özdağ, a.g.e., s. 405.

21 "The Druzes", *Institute of Druze Studies*, <https://web.archive.org/web/20060617214607/http://druzestudies.org/druzes.html>, (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

İSMAILİYYE

Suriye'deki bir diğer azınlık mezhebi olan İsmailiyye de Şiiliğin alt kollarındandır. Mezhebin adı Şiilerin altıncı imamı Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail'den gelmektedir. Cafer-i Sadık'ın diğer oğlu Musa Kazım'ın imamlığını reddedip İsmail'in imamlığını kabul edenler, bu mezhebin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.²²

Batıniyye, Talimiyye, Melahide, Karamita ve Seb'iyye isimleriyle de bilinen bu mezhep, iki imam inancını benimsemektedir. Buna göre birinci imam konuşabilir, gözle görülebilir ve gelecek nesle aktarılabilirken; ikinci imam gizli ve sessizdir. Dolayısıyla kimse onunla ilgili herhangi bir fikre sahip olamamaktadır.²³

Mısır'da 909 yılında kurulan İsmaili Fatımi Devleti'nde çıkan taht kavgaları, mezhebin Musta'li İsmailiyye ve Nizari İsmailiyye şeklinde bölünmesine yol açmıştır. Suriye'deki İsmailiyye mezhebine mensup olanlar Nizari grubundandır. Farklı inanç ve iman esasları nedeniyle diğer iki azınlık mezheplerden Nusayrilik ve Dürzîlikle aynı kaderi paylaşan İsmaililer de kırsal kesime sığınıp gizliliklerini korudukları için varlıklarını günümüze kadar sürdürebilmişlerdir. Hama ve Humus şehirleri arasında kalan Selemiye bölgesi İsmaililerin Suriye'deki en yoğun yaşadığı yerdir.²⁴

Söz konusu mezheplere mensup kesimlerin yaşadıkları ülkenin çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarına yönelmesi ise çeşitli krizlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

²² Nyrop, a.g.e., s. 84.

²³ Nyrop, a.g.e., s. 85.

²⁴ Büyükkara, a.g.m., s. 336-8.

TARİHSEL SÜREÇTE MEZHEPLERİN KUTUPLAŞ(TIRIL)MASI

Suriye'deki dini azınlıklardan Nusayri, Dürzî ve İsmailîlerin Sünni yönetime karşı kutuplaşması yeni bir gelişmeden ziyade çok önceden süregelen bir durumdur. Buna İbn-i Teymiyye'nin Nusayrileri "mürted (dinden çıkmış)" ve "kâfir" ilan eden fetvalarından sonra dönemin Memluklu Sultanları tarafından uygulanan asimilasyon politikaları ve çıkan Nusayri Mehdi ayaklanmasının kanla bastırılması örneği verilebilir. Yine Suriye'deki Osmanlı hâkimiyeti döneminde benzer fetvaların verilmesi Sünni yönetim ile söz konusu azınlıkların arasındaki uçurumun daha da artmasına sebep olmuştur.²⁵

Bahse konu olan uçurum, 19. yüzyıldan itibaren emperyalist devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu azınlık grupları üzerine akademik çalışmalar başlatan İngiltere ve Fransa, onlarla daha sağlam ilişkiler tesis ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetini azaltmayı amaçlamıştır.

Bahsi geçen çalışmaların bir kısmında azınlık mezhepleri Yahudilik ve Hıristiyanlıkla ilişkilendirilirken; bir kısmında ise daha ileriye gidilip doğrudan Hıristiyan kökenli oldukları iddia edilmiştir.²⁶ Buna Comte de Dreux isimindeki bir Haçlı komutanın birlikleriyle bölgeye gelip burada kalarak İsmaililerle birleştikleri, daha sonrasında ise onlardan ayrı bir fırka oluşturarak Dreux kelimesinin farklı bir şekli olan Dürzî ismini aldıkları örneği gösterilebilir.²⁷ Ayrıca Nusayri isminin ise Nasrani (Hıristiyan) kelimesinden türediğini; dolayısıyla onların kökeninin de Hıristiyanlara dayandığı teorilerini içeren çalışmalar da mevcuttur.²⁸

25 Aytekin Şenzeybek, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmailî ve Sünnî İlişkileri", *e-Mâkâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, s. 477-478.

26 Şenzeybek, *a.g.m.*, s. 478-479.

27 Aytekin Şenzeybek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik*, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 19.

28 Massignon, *a.g.e.*, s. 365.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMİYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Bu çalışmalarla geliştirilen ilişkiler, ilerleyen süreçte meyvesini vermeye başlamıştır. Zira Dürziler 1840'lı yıllarda İngiliz desteğiyle Cebel-i Duruz ve Havran civarında,²⁹ Nusayriler ise 1870 yılında yaşadıkları bölgelerde Sünni Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan çıkarmışlardır.³⁰ Bu isyanlar bastırılrsa da artık Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinin zayıfladığı Suriye'de Birinci Dünya Savaşı sonrası yepyeni bir dönem başlamıştır.

Fransız manda otoritesi dönemi ise zaten mevcut olan etnik ve dini farklılıkların daha da körüklenmesi, bağımsızlık sonrası dönemde körüklenen bu kutuplaşmaların alevlenerek ekonomik, siyasi ve toplumsal hayata yön vermesi açısından ayrı birer öneme sahiptir. Bu bakımdan söz konusu dönemlerdeki gelişmeleri kendi başlıkları altınca incelememiz daha faydalı olacaktır.

FRANSIZ MANDA OTORİTESİ DÖNEMİ

Savaştan yenilgiyle ayrılan Osmanlı İmparatorluğu, birliklerini Suriye'den çektikten sonra bölgede Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal liderliğinde kısa süreli bir Arap Krallığı kurulmuştur. Bu durum, Haçlı Seferleri'nden bu yana Ortadoğu'da nüfuzunu arttırabilmek için Suriye üzerine odaklanan Fransa için bir tehdit arz etmiştir.³¹ Bu yüzden Fransa, daha fazla gecikmeden söz konusu Arap Krallığı'na son vererek Suriye'de manda otoritesini yürürlüğe geçirmiştir. Öncelikli olarak Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık isteklerini kontrol altında tutmak isteyen Fransızlar, Suriye'deki dini ve etnik azınlık gruplarını destekleme yoluna gitmiştir. Bu konuda izlenen bir diğer önemli politika ise Lübnan ve çevresinin Suriye'den kopartılarak ayrı bir devlet haline getirilmesidir. Bu çerçevede Fransızlar, Marunî liderlerle ortak hareket ederek bölgede Müslüman bir devletten ziyade; kendi

29 M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Bellefen*, 10(40), 1946, s. 643-646.

30 Uğur Akbulut, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 2010, s. 114-116.

31 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, Sabah Yayınları, İstanbul 1993, s. 84.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

çıkartları doğrultusunda Hıristiyanların hâkimiyetinde müstakil bir devlet ortaya çıkarmaktan geri kalmamıştır. 1926 yılına gelindiğinde, doğusunda Müslümanların oluşturduğu çoğunluğa rağmen Beka Vadisi'nin yanı sıra batıdaki sahil kesimleriyle Tire, Sayda, Beyrut ve Trablusşam'ı da içine alan bölge Hıristiyanların hâkimiyetindeki Lübnan devletinin sınırlarına dâhil edilmiştir.³²

Geri kalan kısımlarda da bağımsızlık isteyen Sünnilere karşı Fransa'ya güven veren azınlık gruplara ayrı ayrı otonom devletler tesis edilmiştir. Bu konuda etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları körükleyerek kendi konumunu sağlamlaştırmak isteyen Fransa, Nusayriilerin çoğunlukta olduğu Cebel-i Nusayriyye ve kuzey sahilinde Alevi Devleti'ni, Dürzîlerin çoğunlukta olduğu güney kesimlerde Cebel-i Dürüz Devleti'ni ortaya çıkarırken; Sünnilerin çoğunlukla bulunduğu Suriye'nin merkezinde Halep ve Şam Devletleri çatısı altında ikiye ayırmıştır. Kuzeybatıda yer alan İskenderun Sancağı ise bu otonom devletlerden ayrı tutulmuş ve özerk bir yapıya kavuşturulmuştur.³³ Böylelikle Fransızlar, Suriye topraklarını "böl-yönet" politikası doğrultusunda altı ayrı bölgeye parçaladıktan sonra yönetim kademelerine de doğrudan kendi vatandaşlarını getirmiş ve yerli halkı bürokrasi ve idari alanlardan uzaklaştırmıştır.

Bir yandan bu parçalamanın etnik, dini ve mezhepsel gruplar ve çoğunlukla yaşadıkları bölge dikkate alınarak yapıldığı gayet açık bir şekilde gözlemlenebilirken; diğer taraftan günümüze olan etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Zira Alevi mezhebine mensup Esad rejiminin en güçlü olduğu bölgelerin başında dönemin Alevi Devleti sınırları içerisinde kalan Lazkiye kenti gelmektedir.

Bu dönemde kutuplaştırmayı arttıran bir diğer etken de Levant Özel Birlikleri'dir. Fransa'nın izlediği politikalar, manda otoritesinin sözde bağımsızlık için hazır olmayan devletlerini bağımsızlığa hazırlama

32 İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 26.

33 Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 453-462.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

gayesinden ziyade Suriye’de uzun süre kalmaya yönelik olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da gerekli istihbarat bilgilerini toplamaya ve aynı zamanda bölgede çıkan ayaklanmalara müdahale ederek asayişin sağlamaya yönelik doğrudan manda otoritesine bağlı söz konusu birlik oluşturulmuştur.³⁴ Levant Özel Birlikleri’nin sadece azınlık gruplardan, özellikle de yarısının Nusayrilerden seçilmesi,³⁵ emperyalist devletlerin klasik “böl-yönet” politikasının bir diğer göstergesidir.

Manda otoritesi ve izlenen böl-yönet politikası, Sünniler tarafından ciddi bir muhalefetle, dini ve etnik azınlıklar açısından ise sevinç ve destekle karşılanmıştır. Zira bu azınlıklar siyasi desteğin yanında maddi destekler de elde ederek çok faydalı bir dönem yaşamıştır. Özellikle Nusayriler manda otoritesinin sonlanmasıyla yeniden Sünnilerin boyunduruğu altına gireceklerini bildiklerinden bu durumun gerçekleşmesini hiç istememiştir.³⁶ Bir alevi siyasetçinin Fransız Yüksek Komiseri Henri de Jouvenel’e yaptığı “Biz, üç veya dört yılda, üç veya dört asırdan daha fazla ilerleme gerçekleştirmeyi başardık. O halde bizi şu andaki durumumuzda bırakınız”³⁷ şeklindeki açıklama bu durumu gözler önüne sermektedir.

Sünni kesimin yaşanan gelişmeler karşısında artan tepkisini ve güçlenen bağımsızlık akımını kontrol altında tutmak isteyen Fransa, 1925 yılında Halep ve Şam devletlerini Suriye çatısı altında birleştirmiştir. Bu tepkilerin önüne geçemeyince 1936 yılında da Alevi ve Cebel-i Dürüz devletleri Suriye’ye bağlanmıştır.³⁸ Her ne kadar merkezi hükümete bağlansalar da manda otoritesinin devam etmesi, azınlık grupları için bir rahatlık kaynağıyken; 1946 yılında Fransa’nın Lübnan ve Suriye’deki

34 Nikolaos Van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 56.

35 Daniel Pipes, “The Alawi Capture of Power in Syria”, *Middle Eastern Studies*, 25(4), 1989, s. 438.

36 Akdemir, *a.g.m.*, s. 215.

37 Daniel Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York-Oxford 1990, s. 167.

38 Sayim Türkman, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2007, s. 97.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

askerlerini tamamen geri çekerek manda otoritesini sonlandırmak zorunda kalması,³⁹ bu azınlık gruplarının korktuklarının başlarına gelmesine neden olmuştur.

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEM

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla iktidarı ele geçiren Sünnilere karşı Nusayriiler 1946 ve 1952 yıllarında,⁴⁰ Dürziler ise Edip Çiçekli'nin devlet başkanlığı döneminde isyana kalkışmış; fakat bu isyanlar merkezi hükümetçe bastırılarak⁴¹ azınlık gruplarının bağımsızlık istekleri rafa kaldırılmıştır.

Diğer yandan azınlık kesimlerden yeni kurulan devlete katılma yanlısı olanlar da mevcuttur. Bu düşüncedeki Nusayri, Dürzi ve İsmaililer siyasetteki yerlerini, Sünni Selahaddin Bitar ve Hıristiyan Mişel Eflak tarafından kurulan Baas Partisi çatısı altında almıştır.⁴² Din, mezhep, ırk, aşiret ve bölgeye dayanan hizipleşmelere karşı partinin Arap milliyetçiliğini ön plana çıkaran sosyalist ve seküler söylemleri, söz konusu düşüncedeki azınlıkları kendisine çekmesinin başlıca nedenidir.⁴³

Suriye bağımsızlığını ilan etse de hem manda otoritesi altındayken Fransa'nın dini ve etnik farklılıkları körükleyerek sivil bürokrasinin oluşmasına izin vermemesi hem de söz sahibi kesimlerin kendi konumlarını korumaya öncelik vermesi, sürdürülebilir bir siyasi yapının oluşmasına mani olarak ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Kısa sürelerle gerçekleşen askeri darbelerle değişen hükümetler de bu durumun başlıca göstergesidir.⁴⁴

39 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 256-257.

40 Akdemir, *a.g.m.*, s. 216.

41 İzzettin Artokça, *Ortadoğu'da Dürziler*, TASAM, İstanbul 2013, s. 12.

42 Özge Özkoç, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 22.

43 Van Dam, *a.g.e.*, s. 39.

44 Zafer Yıldırım, "Suriye Siyasi Tarihi", Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 29.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Bahsi geçen askeri darbeler, Arap-İsrail Savaşı'ndaki mağlubiyetten yönetimi sorumlu tutan Sünni General Hüsnü Zaim'in 1949 yılında gerçekleştirdiği darbeyle başlamıştır. Ancak Zaim, başa geldikten sadece beş ay sonra Albay Sami Hınnavi tarafından gerçekleştirilen darbeyle yönetimden uzaklaştırılmıştır. Sami Hınnavi'nin iktidarı da uzun soluklu olmamış, bu sefer aynı yılın aralık ayında Edip Çiçekli tarafından bir darbe gerçekleştirilmiştir. Önceki iki darbecinin kısa süreli iktidarının aksine Edip Çiçekli, 1954 yılına kadar yönetimde kalabilmiştir.⁴⁵ Ancak askeri darbeler bununla sınırlı kalmamış, 1963 yılına dek on kadar başarılı darbe yaşanırken; birçok başarısız darbe girişimi de meydana gelmiştir.⁴⁶

Bu askeri darbeler döneminde Suriye'nin geleceğini etkileyecek göz ardı edilmemesi gereken önemli hususlar mevcuttur. Yapılan her darbe sonrasında yeni iktidarın yerini sağlamlaştırmak adına gerçekleştirdiği "temizlik operasyonu" bu hususların en önemlisidir. Zira bu temizlik operasyonları, boşalan önemli mevkilere Sünni liderler arasındaki iktidar mücadelesinde geri planda kaldıkları için azınlık kesimlerinin gelmesine zemin hazırlamış ve üst kademedeki Sünni oranının büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır.

Baas Partisi'nce 8 Mart 1963 tarihinde yapılan askeri darbede ordudan 700 kadar Sünni üst rütbeli subayın ihraç edilerek yerlerine başta Nusayriler olmak üzere azınlık gruplarının getirilmesi bu durumun en belirgin örneğidir.⁴⁷

Söz konusu darbe sonucunda Nusayrilerden Hafız Esad, Salah Cedit ve Muhammed İmran; Dürzîlerden Selim Hatum ve Hammad Ubeyd; İsmaililerden de Ahmet El-Mir ve Abdülkerim El-Cundi kritik mevkilere gelerek siyasetteki en önemli güç niteliğindeki orduda doğrudan hâkimiyet

45 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 279.

46 Akdemir, a.g.m., s. 237.

47 Münif Er-Rezzaz, *Et-Tecrubetu'l Murra, Dârû'l Gandura*, Beyrut 1967, s. 159.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

elde etmiştir. Devlet başkanlığı yine Sünnilerde kalmış; fakat azınlık gruplar, Suriye'nin bağımsızlığından beri ilk defa yönetimde bu kadar fazla söz sahibi olmuştur.⁴⁸

Durumun vahametini fark eden Devlet Başkanı Emin El-Hafız, azınlık grupların ordudaki etkinliğini azaltmaya yönelik bir politika izlese de 1966 yılında bu azınlık gruplarının Nusayri liderliğindeki darbesine engel olamamıştır. Ancak bu darbe Sünni subaylarla birlikte bazı Dürzî ve İsmaili subayların da ordudan uzaklaştırılmasıyla öncekilerden farklı bir özellik taşımaktadır. Darbeyi beraber yapmalarına rağmen böyle bir gelişmenin yaşanması Dürzî Selim Hatum'un tepkisine yol açarak bir darbe girişimi yapmasına neden olmuştur. Başarısız olan bu darbe girişimi Nusayriiler için adeta bulunmaz bir fırsat haline gelmiş ve orduyla birlikte partideki Dürzî ve İsmaililerin tasfiyesini kolaylaştırmıştır.⁴⁹ Böylelikle Nusayriiler hem ordu hem de Baas Parti'sinde mutlak hâkim konuma gelerek yönetimi ele almıştır.⁵⁰

Diğer mezhebi azınlıkların yönetimden uzaklaştırılmasının ardından güç mücadelesi bu kez de Nusayri liderler arasında başlamıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilgi neticesinde Golan Tepeleri'nin kaybedilmesinden hükümet kanadında devlet başkanı El-Attasi, ordu kanadında da Salah Cedid sorumlu tutulunca Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı görevindeki Hafız Esad, bu güç mücadelesinden itibarını artırarak çıkmıştır.⁵¹

Nusayri Subaylarından Salah Cedid ve Hafız Esad arasındaki rekabet Hafız Esad tarafından 13 Kasım 1970 tarihinde gerçekleştirilen kansız bir darbeye noktalanmıştır. Hafız Esad, akıllıca bir hareket izleyip darbeden hemen sonra ordudaki kilit noktalara kendi bölgesi ve aşiretinden

48 Elie Kedourie, *Politics in the Middle East*, Oxford University Press, Oxford 1992, s. 314.

49 Şenzeybek, a.g.m., s. 486.

50 İsmet Giritli, *Bugünkü Orta Doğu'nun Önemli Sorunları*, İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar Yayın, İstanbul 1978, s. 93.

51 Ahmet Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, s. 503.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Nusayrileri atayarak kendisine karşı bir darbe girişiminin önüne geçmiştir.⁵² Bu minvalde daha önce kimsenin oluşturamadığı kontrol ve denetim mekanizmasını kuran Hafız Esad, 1971 yılındaki seçimle Suriye tarihi için bir ilki gerçekleştirip Sünni olmayan ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Zira azınlık kesimleri daha öncesinde yönetimde önemli koltuklar elde etse de devlet başkanının daima Sünnilerden seçilmesi geleneği Hafız Esad'la değişmiştir.⁵³

Yüzyıllar boyunca yöneten kesim olan Sünniler daha önce yönettikleri azınlıklardan birinin yönetimi eline almasını elbette hoş karşılamamıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler'in Suriye yapılanması, söz konusu duruma büyük tepki gösterse de Hafız Esad iktidarının ilk yıllarında koltuğunu sağlama almak adına Sünnilere yumuşak davranmıştır.⁵⁴ İlerleyen süreçte Lübnan İç Savaşı'na Marunî Hıristiyanlar kanadının da katılması, Hafız Esad'a yönelik tepkilerin artmasına ve Baas Partisi'ndeki önemli kişilere çoğunlukla da Nusayrilere çeşitli suikastların gerçekleşmesine neden olmuştur. Başlarda arkasında kimin olduğu bilinmeyen bu suikastlar, bir süre sonra Sünni Mücahitler grubu tarafından üstlenilmiştir. Bu gelişmeler Suriye'deki mezhepler arası çatışmayı⁵⁵ ve kutuplaşmayı bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Mücahitler grubu, 1979 yılında Halep Topçu Okulu baskını bir yıl sonra da Hafız Esad'a suikast girişimini gerçekleştirerek muhalefeti farklı bir boyuta taşıyınca Hafız Esad, aynı yıl Palmira'da, 2 yıl sonra da Hama'da Suriye tarihinin en büyük katliamlarını gerçekleştirmiştir. Yaklaşık bir ay süren Hama Katliamı, Mücahidin üyeleriyle birlikte çeşitli kaynaklarda 5 ile 25 bin arasında belirtilen sivilin ölümüne yol açmıştır.⁵⁶

52 Volker Perthes, *The Political Economy of Syria Under Asad*, I.B.Tauris&Co Ltd, London 1995, s. 182.

53 Akdemir, a.g.m., s. 220.

54 Akdemir, a.g.m., s. 226.

55 Van Dam, a.g.e., s. 124-125.

56 Akdemir, a.g.m., s. 228-230.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yapılan katliamla Hafız Esad, Sünni muhalefetin başını ezmiş olsa da Müslüman Kardeşlerin Suriye'deki etkinliğini tamamıyla bitirememiştir. Daha önceki Salah Cedit ve Muhammed İmran ile olan iktidar mücadelesi ve onların tasfiyesi nedeniyle bir kısım Nusayri aşiretlerinin desteğini de kaybetmiş olmasının yanı sıra Lübnan müdahalesinin çıkmaza sürüklenmesi nedeniyle artan muhalif sesleri büyümeden kontrol altına almak isteyen Hafız Esad, iktidarın bir kısmını seküler Sünni kesime açmıştır. Böylelikle bir yandan ordu, parti ve bürokrasi içinde birtakım mevkilere Sünnileri getirerek Nusayri azınlığa dayalı bir devlet yapılanmasına gitmediğini göstermeyi hedefleyen Esad;⁵⁷ diğer taraftan da çevresindeki "Baronlar" olarak adlandırılan subayları ve orduda/ istihbaratta kilit noktadaki isimleri daima Nusayrilerden seçerek⁵⁸ tedbiri elden bırakmamıştır.

Toplumun farklı kesimlerinden kendisine karşı mutlak sadakat beklentisiyle gerçekleştirdiği bu atamalar sayesinde Esad, tarifi güç bir denge sistemini Nusayrilerin ağır basacağı ölçüde kurarak iktidarını daima teminat altına almayı başarmıştır.⁵⁹

2000 yılının Haziran ayında ölen Hafız Esad'ın ardından oğlu Beşar Esad tek aday olarak katıldığı referandumda oyların %97'sini alarak ikinci Nusayri devlet başkanı olmuştur. Babasının kurduğu sistemin adeta "yumuşak bir güç transferi" şeklinde Beşar Esad'a geçmesi, çeşitli kesimlerce "Beşar Esad babasının mirasına konu." şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁰ İktidarının ilk yıllarında reformist söylemleri ve politikalarıyla kamuoyunda "Şam Baharı" olarak adlandırılan bir dönem sayesinde tecrübesiz zamanlarını yumuşak

57 Volker Perthes, "The Syrian Economy in the 1980s", *Middle East Journal*, 46(1), 1992, s. 182; Şenzyebek, a.g.e., s. 488.

58 Raymond Hinnebusch, *Syria: Revolution From Above*, Routledge, New York 2001, s. 69; Van Dam, a.g.e., s. 119.

59 Hatice Miray Vurmay, *Hafız Esad Döneminde Suriye'de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011, s. 66.

60 Mesut Şöhret, "Suriye'nin Siyasal ve Ekonomik Yapısı", Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 69.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

bir şekilde atlatan Beşar Esad ilerleyen süreçte koltuğunu sağlama aldıkça, konumunu günün şartlarına göre belirlemiş ve ne reform yanlısı ne de reform karşıtı bir tutum sergilemiştir.⁶¹

Bu minvalde görünüşte babasından farklı bir yapıya sahip olsa da Oğul Esad'ın gerçekte babasının kurduğu totaliter tek parti rejimini küçük değişiklik ve reformlarla devam ettirdiği görülmektedir. Nusayri azınlığın hâkimiyetindeki Baas Partisi iktidarının oluşturduğu kontrol ve denetim mekanizmaları sayesinde oğul Esad'ın başa geçtikten sonraki ilk on yılında Kamışlı'da 2004 yılında meydana gelen Kürt gösterileri dışında önemli bir iç mesele yaşanmamıştır. Fakat 2010 sonunda Arap devletlerinde demokrasi, hürriyet ve şeffaflık talepleri doğrultusunda başlayan halk gösterileri bir süre sonra Suriye'yi de etkisi altına almıştır.⁶²

İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇ VE SAVAŞIN MEZHEPSELLEŞMESİ

Tunuslu Muhammed Buazizi isimli bir gencin yönetimi protesto etmek amacıyla kendisini ateşe vermesi Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da milyonları çekim alanına katarak bir başkaldırı dalgasının fitilini de ateşlemiştir⁶³ ve literatürde Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar zincirini başlatan hamle olmuştur. 1990'lı yıllardan beri her geçen gün kötüye giden ekonomisi ve taraflı uygulanan liberalleşme politikalarından halkın tamamının değil de belli bir elit sınıfın faydalanması, ayrıca elektrik, yol, su gibi altyapı hizmetlerinin çok yetersiz kalmasından dolayı hayat standartlarının gittikçe gerilemesi, bu ayaklanmayı hazır hale getiren başlıca sebeplerdendir. Tunus'ta başlayıp kısa sürede Mısır, Libya ve Yemen'e yayılan Arap Baharı ise Suriye'de başlayacak ayaklanmanın tetikleyicisi olmuştur.⁶⁴

61 Şöhret, a.g.m., s. 73.

62 Oğuz Çelikkol, *İçimizdeki Komşu Suriye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2015, s. 137.

63 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 23.

64 Radwan Ziadeh, *Power and Policy in Syria: Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East*, I.B. Tauris, London 2013, s. 37.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Suriye’de günümüzde de yaşanmaya devam eden kriz, doğrudan iç savaş şeklinde tezahür etmemiş, başlangıcı itibariyle reform yanlısı halk gösterileri olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra gelişen çeşitli etmenler, yaşanan sürecin iç savaşa doğru evrilmesine ve zamanla mezhep olgusunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Burada 2013 yılı, çalışmanın konusu ve ana sorunsalı kapsamında yaşanan süreci ikiye ayırmamızda önemli bir mihenk taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bölgede yaşanan Şii-Vahhabi rekabetinin Suriye’deki yansımaları, iç savaştaki mezhep olgusunun daha belirgin bir hale gelmesindeki bir diğer önemli faktördür. Bu bakımdan yaşanan sürecin 2013 yılı öncesi ve sonrası şeklinde incelenmesi ve ardından da Şii-Vahhabi rekabetinin Suriye’ye yansımalarının ele alınması daha faydalı olacaktır.

2011-2013 YILLARI ARASINDAKİ SÜREÇ

Esad, başlarda bu halk hareketlerinin kendi ülkesine de sıçrayacağını ya hesap edememiş ya da kaçınılmaz sonu görmezden gelmek istemiştir. Zira 31 Ocak 2011 tarihinde Wall Street Journal ile gerçekleştirdiği röportajda Arap devletlerinde boy gösteren protestoların Ortadoğu’da yeni bir çağa öncülük ettiğini vurgulayarak mevcut yöneticilerin halkın taleplerini yerine getirmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁶⁵ Ancak bu röportajdan yalnızca iki ay sonra Dera şehrinde, Esad karşıtı yazılardan sorumlu tutulan gençlerin tutuklanmasına tepki olarak başlayan halk gösterileri, kısa sürede Deyrizor, Hama, Halep, Şam ve Humus gibi birçok önemli şehre yayılmıştır.⁶⁶

Gösterilerin ilk zamanı Esad rejimi, yönetimde bazı reformlar yaparak uzlaşılı yoluna başvurursa da demokrasi, adalet ve özgürlük söylemleriyle başlayan gösterilerin zamanla Esad’ın istifasını isteyen sürece evrilmesi rejimin göstericilere bakış açısını ve uygulamalarını da değiştiren etken

65 "Interview With Syrian President Bashar al-Assad", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, (Erişim Tarihi: 31.05.2021).

66 Nevin Yazıcı, "Suriye Siyasi Tarihi", Ümit Özdağ, der., *Küçük Orta Doğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 361; David S. Sorensen, *An Introduction to the Modern Middle East*, Routledge, New York 2014, s. 119.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

olmuştur.⁶⁷ Yapılan reformlarla protestoların önüne geçemediğini gören Esad, şiddet yoluna başvurarak tıpkı babası gibi rejimin devamını sağlayabilmek için demokrasi ve insan haklarını göz ardı eden politikaları uygulamaya koymuştur.⁶⁸

Başta silahsız kitle gösterileri şeklinde cereyan eden bu durum, rejim tarafından alınan önlemler, uygulanan şiddet ve nihayetinde silaha başvurularak göstericilere ateş açılması nedeniyle yaz aylarına gelindiğinde neredeyse bütün ülkeyi etkisi altına almıştır. İleride kendilerini Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olarak tanıttıkları ordu içerisindeki bu uygulamalardan memnun olmayan bazı askerlerin silahlarıyla birlikte muhaliflere katılması ise olayın seyrini tamamen değiştirip karşılıklı çatışmaların başlamasına neden olmuştur.⁶⁹

Gün geçtikçe artan silahlı çatışmalar neticesinde Suriye’de cereyan eden olayların artık bir iç savaşa dönüştüğü kamuoyunda kabul görmüş ve Birleşmiş Milletler (BM) Temsilcisi Hervé Ladsous tarafından da 2012 yılının ortalarında gerçekleştirilen röportajda ifade edilmiştir.⁷⁰

Ayaklanmanın başladığı ilk zamanlarda etnik, dini veya mezhepsel bir ayrılık söz konusu olmadan muhalifler genel olarak “rejim karşıtı” şeklinde tek bir çatı altında bulunup,⁷¹ rejim tarafından da herhangi bir mezhepçi bir söylem kullanılmazken; ilerleyen süreçte yaşanan birtakım gelişmeler bu durumun değişmesine neden olmuştur.

Nusayri olsa da yönetimden fayda göremeyen bazı aşiretler ve yönetimden uzaklaştırılan diğer azınlık mezheplerinden muhaliflere katılımların olması, Esad’ın tedirginliğinin artmasına sebebiyet vermiştir.

67 Coşkun Topal, “Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 2015, s. 118.

68 Muhammed H. Mercan, “Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 2010, s. 113.

69 Burak Çalışkan, *Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası*, İNSAMER, İstanbul 2016, s. 2.

70 “Syria in Civil War, Says UN Official Herve Ladsous”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18417952>, (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

71 Erdem Demirtaş, *Ortadoğu’da Devlet ve İktidar*, Metis Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 166.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu bakımdan azınlıkları rejim tarafına çekerek sadakatlerinden emin olmak amacıyla ayaklanmanın Sünni bir isyan olduğu ve olası rejim değişikliğinde Sünnilerin yeniden başa gelerek azınlık kesimlerin bu durumdan en büyük zararı göreceği propagandası yapılmıştır.⁷² Rejimin mezhep kartını öne sürmesinin bir diğer nedeni de ÖSO'nun savaşın ilk zamanlarında büyük başarılar elde ederek ülkenin kuzeyinde geniş toprakları kontrolüne alması ve buna cevap olarak rejimin asker ihtiyacını azınlık gruplarından karşılamak istemesidir.⁷³

Bu konuda işini garantiye almak isteyen Esad rejimi Nusayri ve diğer azınlıklara korku salmak ve mezhepçiliği ön plana çıkarmak amacıyla iki taraflı çeşitli komplolar da üretmiştir. 2012 yılının Aralık ayında ÖSO kontrolüne geçmek üzere olan Akreb köyündeki bütün Nusayriilerin Suriye muhaberatı tarafından katledilmesi ve ardından resimlerin medyaya sızdırılarak Sünnilerin gerçekleştirdiği yönünde haberlerin üretilmesi; fakat bu katliamdan kurtulan az sayıda kişinin ÖSO'ya sığınarak gerçek faileri açıklaması,⁷⁴ azınlık kanadındaki komploların sadece bir örneğidir. Önceki zamanlarda çoğunlukla Nusayriilerin Sünni toprak sahiplerinin ırgatı olarak çalıştığı yerleşim yerlerinden Beyda ve Banyas'ta 2013 senesinde Sünnilere yönelik bir katliam gerçekleştirilmesi⁷⁵ ise körüklenmek istenen mezhepçilik komplolarının diğer kanadındaki bir örnektir. Ancak muhalifler yaşanan süreci mezhepsel bir savaş şeklinde yorumlamanın yürüttükleri mücadeleyi itibarsızlaştırıp meşruiyetini zedeleyeceğini bildiğinden bu yola başvurmaktan çekinmişlerdir. Rejim ise tam da bu amaç doğrultusunda elindeki her türlü fırsatla mezhepçiliği ön plana çıkarmakta tereddüt etmemiştir.

72 Yusuf Selman İnanç, "Suriye İç Savaşı: Bir Mezhep Savaşından Ötesi", *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, Işık Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 81.

73 Christopher Phillips, "Sectarianism and Conflict in Syria", *Third War Quarterly*, 36(2), 2015, s. 369.

74 Jomana Qaddour, "Unlocking the Alawite Conundrum in Syria", *The Washington Quarterly*, 36(4), 2013, s. 71.

75 İnanç, a.g.m., s. 89.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Bu bağlamda iç savaşın karşı cephelelerinde yer alan Esad rejimi ve muhaliflerin bir konuda ortak noktada buluştukları gözden kaçırılmamalıdır. Her iki kesim de kendisini Suriye'nin bütününe kapsayan ve ideolojik açıdan meşru temsilcisi olarak görürken; karşı tarafı da mezhepçilik siyaseti gütmekle suçlamaktadır. Dolayısıyla mevcut durum, rejim kanadında iktidarı yıkmaya çalışan Sünni bir ayaklanma şeklinde; muhalifler nezdinde ise Alevi hükümetin yürüttüğü ayrıcalıklı ve taraflı siyasetle dışlanan kesimlerin yönetime katılma mücadelesi biçiminde tanıtilen karşılıklı bir paradoksa dönüşmüştür. Bununla birlikte BM'nin 2012 yılının sonlarında yayınladığı bir raporda yaşanan iç savaş "bariz derecede mezhepsel" şeklinde yorumlanması, savaşta mezhep olgusunun uluslararası alanda da gündeme gelmesine neden olmuştur.⁷⁶

2013 VE SONRASINDAKİ SÜREÇ

Rejim ve muhalifler dışında Suriye'deki iç savaşta mezhep olgusunu öne çıkaran farklı kesimler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz 2013 yılında iç savaşa müdahil olup kısa sürede en önemli aktörlerden biri haline gelen Devletü'l Irak ve's Şam (DEAŞ) olarak bilinen terör örgütüdür.

Tıpkı Esad rejiminin azınlıklara yapmaya çalıştığı gibi El-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi'nden koparak ayrı bir örgüt haline gelen DEAŞ da Sünni kitleleri mobilize etme yoluna başvurmuştur.⁷⁷

Demokratik bir Suriye yerine doğrudan radikal bir İslam devleti kurmak istediklerini belirten bu örgüt, kurdukları İslami devlette kâfir görülen azınlıkların hayatta kalabilmek için cizye ödemeleri gerektiğini açıklamaktan çekinmemiştir.⁷⁸ Bu durum ise şüphesiz azınlıkları kendi

76 "UN Says Syria Conflict is 'Overtly Sectarian'", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

77 İnanç, a.g.e., s. 81.

78 Yeghia Tashjian, "Salafism in Lebanon and Syria: Ideology, Roots and the Future", *Strategic Outlook*, 2012, s. 8.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

safına katmak isteyen Esad rejimine bir hayat suyu olmuştur. Böylelikle DEAŞ'ın ortaya çıkmasıyla iç savaşdaki dengeler değişmiş, aynı zamanda Esad'ın muhaliflere yönelik mezhepçi ithamları azınlık gruplarınca haklı görülmeye başlanmış ve muhalifleri destekleyen azınlık grupları da rejim kanadına kaymıştır. Zira Esad rejimi, sadece Sünnilerle savaşmakta ve bahsi geçen azınlıkların yanı sıra Hıristiyanlara ve Kürtlere de ilişmemektedir.⁷⁹

Burada Selefi/Vahhabi bir örgüt olarak görülen DEAŞ'ın mezhepsel görüşüne değinmemiz, örgütün söylem ve uygulamalarını anlamamız için faydalı olacaktır. Halef'in zıddı olarak Selef, ilk olanlar veya öncekiler anlamına gelmektedir. Selefilik, İslam'ın altın çağı olarak bilinen Asr-ı Saadet döneminde yapılan uygulamaları benimseyip sonradan ortaya çıkmış veya yapılmış yorumları da sapkınlık ve yozlaşma olarak gören bir mezheptir. Zira Allah, dinini tamamlayarak Kur'an-ı Kerim'le bunun temellerini göstermiştir. Hz. Peygamber de bu temelleri gayet açık bir şekilde tarif ettiği için Selefiler, dinde tartışmaya girmeye, yorum yapmaya, araştırmaya ve bireysel içtihatlar vermeye karşıdır.⁸⁰ Ancak mezhebin kurucusu Ahmet bin Hanbel'in özü itibarıyla İslam dinini reddedenlere karşı uygulanmasına cevaz verdiği şiddeti DEAŞ, Müslümanlara karşı da kullanmaktadır. Bu nedenle El-Kaide, DEAŞ'ı Selefilikten uzak dini istismar eden Harici bir örgüt olarak görmektedir.⁸¹

Haricilik mezhebinde Kur'an manası değiştirilemez tefsir ve yoruma kapalı bir nizam, hayat boyu uyulması gereken bir rehberdir. Kendisini Müslüman olarak beyan eden; fakat dinin emir ve yasaklarına uymayan kişiler ise Haricilerce kâfir sayılmaktadır.⁸² Köktenci bir anlayışa sahip Hariciliği diğer mezheplerden ayıran en temel nokta zamanla Müslümanların içerisine temiz olmayan unsurların karıştığı ve kâfirlerden

79 Bağlıoğlu, a.g.m., s. 510.

80 Mustafa Acar, "Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(6), 2005, s. 163.

81 Elif Beyza Ateş Çiftçi, *Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: IŞİD ve Devlet Anlayışı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s. 40.

82 Necmettin Özerkmen, "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 2004, s. 254.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

önce bu sahte Müslümanlara yönelmek gerektiği düşüncesidir.⁸³ Dini metinleri yüzeysel, sert ve bilinçsizce okumalarından kaynaklanan bu durum nedeniyle imanı eksik kişilerin cennete gidemeyeceğini; dolayısıyla artık kâfir sayılmaları gerektiğini belirten Hariciler, bu kişilerin dinden çıkmış sayıldıkları için mürted olduklarına ve öldürülmeleri gerektiğine inanmaktadır.⁸⁴

Çoğunlukla Selefilikle anılan ve bazen de ayrı terim gibi kullanılan Vahhabilik mezhebine de değinecek olursak, bu mezhebin aslında İbn-i Teymiyye'nin Selefilik inancının Muhammed bin Abdulvahhab tarafından daha radikal biçimde pratiğe dönüştürülmüş şekli olduğunu belirtmemiz gerekir. Zira Selefilikten türese de Vahhabilik daha katı, dışlayıcı ve radikal bir itikada sahiptir.⁸⁵ Vahhabilik mezhebinde Kuran ve sünnet dışında emir ve yasak söz konusu olmayıp; bu iki kaynak dışında olan şeyler bidat (sonradan türeyen şey) kabul edilmektedir.⁸⁶ Bunun aksini yapanlar ise kendisini Müslüman olarak ifade etse de Vahhabilere göre küfre düşmüş sayıldıkları için can ve mal güvenlikleri ortadan kalkmaktadır.⁸⁷

Bu açıklamalardan yola çıkarak DEAŞ terör örgütünün mezhep anlayışının aslında bahsi geçen üç mezhepten de beslendiğini söylemek mümkündür. Selefilinin cihat anlayışı, Hariciliğin şiddet yapısı ve Vahhabiliğin ise bidat kavramı ve küfür ehlinin can ve mal güvenliğinin ortadan kalkması inancı, DEAŞ'ın uygulamaları ve gerçekleştirdiği katliamların arka planına ışık tutmaktadır.

Aynı zamanda DEAŞ gibi radikal örgüt ve grupların bu söylem ve uygulamaları Esad rejimine karşı yürütülen muhalefet açısından uluslararası alanda dikkatleri Esad'dan ziyade buraya kaydırarak muhaliflere olan

83 Toshihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, s. 14-19.

84 Halil İ. Bulut, "Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları", *Usul İslam Araştırmaları*, 9(11), 2009, s. 48.

85 Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife*, Can Kitabevi, Konya 1981, s. 220.

86 Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, Şura Yayınları, İstanbul 1993, s. 239.

87 Mustafa Karaca, *Evanjelizm ve Vahhabilik*, Nokta Yayınları, İstanbul 2005, s. 87.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

desteğin azalmasına neden olduğu görülmüştür. Böylelikle ılımlı gruplar gerekli desteğin sağlanabilmesi açısından kendilerini radikal muhalif kesimden ayırmak mecburiyetinde kalmıştır.

DEAŞ'ı açıkladıktan sonra iç savaşta mezhep olgusunun gündeme gelmesine neden olan diğer kesimlere geçecek olursak bunları bölgesel aktörler olarak tabir edebileceğimiz Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar özelinde Körfez ülkeleri, İran ve Hizbullah şeklinde sıralayabiliriz.

Savaşın ilk zamanları muhaliflerin büyük başarısı ve diğer bazı Arap ülkelerindeki iktidarların yıkılması nedeniyle oluşan beklenti, Beşar Esad rejiminin de uzun süre dayanamayacağı yönünde olmuştur. Bu durum ise diğer birçok devlette olduğu gibi Türkiye'yi de muhaliflerin yanında bir pozisyon almaya iten temel sebep olmuştur. Ancak Irak'taki bütün etnik ve dini kesimlerle diyalogunu koruyan ve sürdüren Türkiye, Nusayri iktidara karşı Suriye'de çoğunlukla Sünni Müslüman Kardeşler üzerinden muhaliflere destek olunca, bu durum çeşitli çevrelerce mezhebi bir tavır şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁸

SURİYE İÇ SAVAŞINDA Şİİ-VAHHABİ REKABETİ

İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde 1979 yılında vuku bulan İran İslam Devrimi bir kırılma noktası olmuştur. Devrim öncesi kısmi gerginlik ve sorunlu bir dönemden söz edilebilse de genel anlamıyla barışçıl ve yaşanan gerginliklerin diplomatik yollarla çözümlendiği bir süreç söz konusuysen; devrim sonrasında bu dostane ilişkilerde sert bir dönüşüm yaşanmıştır. Bunun başlıca nedeni devrimin diğer İslam ülkelerine de ulaştırılması kapsamında İran tarafından yürütülen "devrim ihracı" politikası olmuştur. İran'ın bu tutumu Körfez ülkelerindeki Sünni ve Vahhabi yönetimler açısından ülkelerindeki Şiiilerin kullanılarak yönetime tehdit

⁸⁸ Oytun Orhan, "Esad Sonrası Suriye: Irak ve Lübnan'ın Öğrettikleri", *Ortadoğu Analiz*, 4(47), 2012, s. 11.; Bağlıoğlu, a.g.m., s. 509.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

oluşturabileceği hususunda endişeye yol açmış ve bu ülkeler, kendilerini İran karşısında konumlandırmışlardır. Böylelikle Şii-Vahhabi mezhepleri temelinde başlayan bu rekabetin bölgeye olan yansımaları da kaçınılmaz olmuştur.

Söz konusu yansımaların başlıcaları İran-İrak Savaşı'nda Suudi Arabistan'ın Irak'ın en büyük finansal destekçilerinden biri olması ve yine Suudi Arabistan öncülüğünde Körfez ülkelerince kurulan Körfez İşbirliği Konseyi'dir. 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından bölgede oluşan yeni konjonktür hakkında Ürdün Kralı Abdullah, 2004 yılının Aralık ayında yaptığı bir konuşmada Sünni Arap ülkelerinin "Şii Hilali" tarafından kuşatıldığını belirtmesi,⁸⁹ var olan rekabette yeni bir dönem başlatmıştır. Bunun neticesinde bölgedeki İran'ın Şii nüfuzunu azaltmaya ve Şii Hilali'ni kırabilmeye yönelik politikalar iki önemli hususta karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Yemen İç Savaşı ve Suriye İç Savaşı'dır.

Sünni Arap yönetimlerince bahsedilen Şii Hilali'nde Suudi Arabistan'ın arka bahçesi olarak yorumlanan ve güney ucu oluşturan Yemen ile kuzey ucu temsil eden Suriye, tarihsel süreçte cereyan eden mezhepsel rekabetin günümüzdeki ayaklarını gözler önüne sermektedir. Ayrıca Suriye'nin iki komşusu Lübnan ve Irak'ta da Şiiilerin yönetimde artan bir şekilde söz sahibi olması, Körfez ülkelerinin Suriye'deki İran dostu Esad rejiminin sonlanması açısından ayrı bir önem teşkil etmektedir.

Bölgedeki Arap devletleri, özellikle de Suudi Arabistan ve Katar, çıkarları gereği yaşanan savaşta muhalifleri destekleme yoluna gitmiştir. Esad rejimine yönelik halk hareketleri Arap Dünyası'nda olumlu karşılanmış ve Suriye'deki rejimin değişmesi gerektiği savunulmuştur. Aslında bu ülkelerin asıl amacı ülkedeki Selefî unsurları destekleyerek Şii etkinliğini azaltmak ve yaşanacak değişimde etkin bir rol oynamaktır.⁹⁰ Özellikle de Suudi Arabistan, Selefî unsurların yanı sıra rekabet ve olası bir güç dağılımında

89 Simon Mabon, *Saudi Arabia&Iran: Soft Power Rivalry in the Middle East*, I.B. Tauris, London 2013, s. 54.

90 Atilla Sandıklı-Ali Semin, *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, BİLGESAM, İstanbul 2012, s. 29-32.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

pay edinebilme amacı doğrultusunda bu süreçte her ne kadar Müslüman Kardeşler çizgisinde olmayan bir devlet olsa da Türkiye'yle beraber hareket ederek Müslüman Kardeşler'in aktif rol oynadığı muhalifleri de desteklemekten geri kalmamıştır.⁹¹

Riyad, Suriye'de izlediği bu muhalif grupları destekleme politikasıyla bir yandan bölgedeki nüfuzunu arttırmayı; diğer yandan da kendi rejiminin istikrarı ve güvenliğini tehlikeye sokacak bir değişime engel olmayı hedeflemiştir.

Bölgedeki bir başka önemli aktör konumundaki İran ise yaşanan iç savaşta Esad rejiminden yana olmuştur.⁹² Geçmişten gelen dostluk ilişkilerinin yanı sıra Tahran'ın bu yönde politika izlemesindeki en önemli faktör mezhepsel kaygılardır. Zira Lübnan'daki Hizbullah'la bağlantı kurmak, İsrail'in yayılmacı politikasına karşı İran için büyük bir önem taşımaktadır. Diğer taraftan DEAŞ vb. köktenci Selefi/Vahhabi örgütlere karşı Şii nüfuzunun korunarak bölgede Şii bir yönetim bloğu oluşturmak, Körfez'deki rakipleri kontrol altında tutmak için kilit bir role sahiptir.⁹³ Bu minvalde İran, Esad rejimine gereken her türlü maddi, siyasi ve askeri desteği yollayarak rejimin halen ayakta kalmasını sağlayan başlıca aktörlerden olmuştur.

İç savaşta mezhep olgusunu gündeme getiren son aktör ise Beşar Esad'ın bir diğer destekçisi konumundaki Hizbullah'ın Şii milisleridir. Hizbullah'ın muhaliflere karşı rejime gerekli olan asker ihtiyacının karşılanması hususunda büyük katkısı olmuştur. Bu durumdaki en önemli sebep ise savaşın kaybedilmesi halinde Şiiliğin alt kolu kabul edilen Nusayri iktidarının sonlanarak Sünni çoğunluğun iktidarı ele geçireceği düşüncesidir.

91 Muharrem H. Özev, "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2016, s. 23.

92 Mehmet Seyfettin Erol-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1) 2020, s. 242.

93 Rafał Ożarowski, "Iran's Angagemnt in Syria Conflict, Causes and Consequences", *Przegląd Strategiczny*, 8(11), 2018, s. 203.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Bilindiği üzere, devletlerin içerisindeki azınlıkların iktidarla olan ilişkileri, bu devletlerin iç ve dış siyasetiyle ve güvenlik politikalarıyla yakından ilgilidir. 1975 yılında Lübnan'da ortaya çıkan mezhep kavgası ve iç savaşın bir benzeri Arap Baharı sonrası Suriye'de kendini göstermiş ve çeşitli aktörler, savaşı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır.⁹⁴

SONUÇ

2010 yılının sonlarında Tunus'ta başlayan halk hareketleri, diğer Arap ülkelerine sıçradığı gibi, 2011 yılının başlarında Suriye'ye de sıçramıştır. Demokrasi ve özgürlük talepleriyle başlayan bu halk gösterileri, rejimin şiddete başvurması nedeniyle Esad'ın iktidardan çekilmesi taleplerini de beraberinde getirerek kısa sürede ülke geneline yayılmış ve sonrasında gösterilerin ve şiddetin karşılıklı olarak arttığı kısır bir döngüye girilmiştir.

İç savaşın başlangıcında herhangi bir mezhepsel söylem kullanılmamış, olay genel olarak Esad rejimi ile ona muhalif olan kitle arasında cereyan etmiştir. Bu zaman diliminde rejimden memnun olmayan bazı Nusayri aşiretleri ve diğer azınlık gruplardan da destek gören muhalifler önemli başarılar elde etmiş ve Esad'ın koltuğu sallanmaya başlamıştır.

Bir yandan muhaliflerin yürüttüğü mücadelenin meşruiyetini ortadan kaldırmak bir yandan da azınlıkları kendi tarafına çekmek isteyen Esad, yaşananların Sünni bir ayaklanma olduğunu öne sürerek mezhep olgusunu gündeme getirmiştir. Bu arada Hizbullah'ın Şii milisleriyle birlikte İran'ın da tam desteğini alan Esad, yaşanan savaşın Sünni-Şii savaşı şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. 2012 yılının ortalarına gelindiğinde yayınladığı bir raporla artık BM de Suriye'deki krizin bariz derecede mezhepsel bir boyuta ulaştığını ifade etmiştir. Bir yıl sonra DEAŞ

94 Saman Zulfqar, "Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 23(1), 2018, s. 137.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

gibi Selefi/Vahhabi radikal bir terör örgütünün iç savaşa müdahil olarak Sünnileri mobilize etmeye başlaması ve diğer dini azınlıklara yönelik söylemleri, iç savaştaki mezhep olgusunu daha büyük boyutlara taşımıştır.

Bölgedeki Şii nüfuzunu azaltmayı hedefleyen Suudi Arabistan ve Katar özelindeki Körfez ülkelerinin bir yandan Suriye'deki Selefi/Vahhabi unsurları güçlendirmeye çalışıp diğer yandan Müslüman Kardeşler çizgisinde olmasalar da Müslüman Kardeşler'in önemli bir rol oynadığı muhalifleri destekleme yoluna gitmesi, yaşanan iç savaşta mezhep olgusunu gündeme getiren bir diğer sebeptir.

Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan rekabet genel anlamda Şii-Vahhabi rekabeti olarak yorumlanmakta ve sadece Suriye'de değil; Yemen'de de devam eden bir iç savaşın ana unsuru olması sebebiyle bölgede istikrarsızlığa sebebiyet vermektedir. İki ülke de karşısındakini mezhepçi bir politika izlemekle itham edip kendisinin İslam'a hizmet ettiğini ileri sürmektedir. Ancak bu durum her iki ülke açısından da bölgede birbirlerine karşı Şii-Selefi/Vahhabi unsurlara olan destekleri nedeniyle gerçeklikten uzak kalmaktadır.

Muhaliflerin iç savaşın başlangıcındaki başarıları nedeniyle Esad rejiminin uzun süre ayakta kalamayacağı düşüncesi birçok ülkede olduğu gibi bölgenin bir diğer önemli aktörü konumundaki Türkiye'yi de muhaliflerden yana olmaya sevk etmiştir.

Açıklanan bilgiler doğrultusunda 2011 yılından bu yana devam eden ve büyük bir yıkıma neden olan Suriye İç Savaşı, her ne kadar etnik, dini veya mezhepsel saiklerle başlamasa da ilerleyen süreçte mezhep olgusu taraflarca öne sürülmüş, çıkarlar doğrultusunda kullanılmış ve iç savaşın gidişatında önemli rol oynamıştır. Böylece Suriye İç Savaşı gösterilerin başlangıcındaki adalet, eşitlik ve demokrasi taleplerinden uzaklaşarak

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMİYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

“mezhepsel bir savaş” olarak nitelendirilmiştir. Bu durumun arka planında ise Suriye'nin sahip olduğu etnik ve dini çeşitlilikle beraber geçmişinde yaşananlar yer almaktadır. Fransız mandasıyla körüklenen etnik, dini ve mezhepsel farklılıklar, Suriye'nin günümüzdeki haline ışık tuttuğu gibi muhtemelen geleceğine de tutacaktır.

KAYNAKÇA

"Interview with Syrian President Bashar al-Assad", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, (Erişim Tarihi: 31.05.2021).

"Syria in Civil War, Says UN Official Herve Ladsous", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18417952>, (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

"The Druzes", *Institute of Druze Studies*, <https://web.archive.org/web/20060617214607/http://druzestudies.org/druzes.html>, (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

"The World Factbook Syria", *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2021).

"UN Says Syria Conflict is 'Overtly Sectarian'", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021)

ACAR, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

ACAR, Mustafa, "Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(6), 2005, s. 163-196.

AKBULUT, Uğur, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 2010, s. 111-126.

AKDEMİR, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası*, 6(1), 2000, s. 201-237.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMİYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

ARTOKÇA, İzzettin, *Ortadoğu'da Dürziler*, TASAM, İstanbul 2013.

ATEŞ ÇİFTÇİ, Elif Beyza, *Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: IŞİD ve Devlet Anlayışı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, s. 495-523.

BULUT, Halil İ., "Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları", *Usul İslam Araştırmaları*, 9(11), 2009, s. 41-54.

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, 321-354.

CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

ÇALIŞKAN, Burak, *Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası*, İNSAMER, İstanbul 2016.

ÇELİKKOL, Oğuz, *İçimizdeki Komşu Suriye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2015.

DEMİRTAŞ, Erdem, *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*, Metis Yayıncılık, İstanbul 2014.

EBU ZEHRA, Muhammed, *Ebu Hanife*, Can Kitabevi, Konya 1981.

EBU ZEHRA, Muhammed, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, Şura Yayınları, İstanbul 1993.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ERİNÇ BAYOĞLU, Ayşe Hande, *Suriye’de Etnik ve Mezhepsel Yapıların Çatışmalardaki Rolü*, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2020.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, “Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1) 2020, s. 240-280.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

ER-REZZAZ, Münif, *Et-Tecrubetu’l Murra*, Dârû’l Gandura, Beyrut 1967.

ET-TAVİL, Muhammed Emin Galib, *Arap Alevileri Tarihi*, Karahan Kitabevi, Adana 2012.

FIRRO, Kais M., *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, Brill Publishing, Leiden 1999.

FRIEDMAN, Yaron, *Nuşayrî-Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*, Brill Publishing, Boston 2010.

FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış*, Sabah Yayınları, İstanbul 1993.

GİRİTLİ, İsmet, *Bugünkü Orta Doğu’nun Önemli Sorunları*, İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar Yayın, İstanbul 1978.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Bellekten*, 10(40), 1946, s. 641-703.

HINNEBUSCH, Raymond, *Syria: Revolution From Above*, Routledge, New York 2001.

HUMPHREYS, Andrew-Damien Simonis, *Syria*, Lonely Planet Publications, Melbourne 1999.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

IZUTSU, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

İNANÇ, Yusuf Selman, "Suriye İç Savaşı: Bir Mezhep Savaşından Ötesi", *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, Işık Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 79-95.

KARABAT, Ayşe, *Suriye Savaşları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

KARACA, Mustafa, *Evanjelizm ve Vahhabilik*, Nokta Yayınları, İstanbul 2005.

KEDOURIE, Elie, *Politics in the Middle East*, Oxford University Press, Oxford 1992.

MABON, Simon, *Saudi Arabia&Iran: Soft Power Rivalry in the Middle East*, I.B. Tauris, London 2013.

MASSIGNON, Louis, "Nusayriler", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, MEB Yayını, İstanbul 1964, s. 365-370.

MERCAN, Muhammed H., "Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 2010, s. 103-118.

NYROP, Richard F., *Syria A Country Study*, US Secretary of the Army, Washington 1988.

ORHAN, Oytun, "Esad Sonrası Suriye: Irak ve Lübnan'ın Öğrettikleri", *Ortadoğu Analiz*, 4(47), 2012, s. 10-17.

OŻAROWSKI, Rafał, "Iran's Angagemnt in Syria Conflict, Causes and Consequences", *Przegląd Strategiczny*, 8(11), 2018, s. 201-210.

ÖZDAĞ, Ümit, *Küçük Orta Doğu Suriye: İç Çatışmadan Orta Doğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?*, Kripto Basın Yayın, Ankara 2012.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ÖZERKMEN, Necmettin, "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 2004, s. 247-265.

ÖZEV, Muharrem H., "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2016, s. 11-28.

ÖZKOÇ, Özge, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

PARFIT, Joseph T., *Among the Druzes of Lebanon and Bashan*, Hunter&Longhurst Ltd, London 1917.

PERTHES, Volker, "The Syrian Economy in the 1980s", *Middle East Journal*, 46(1), 1992, s. 37-58.

PERTHES, Volker, *The Political Economy of Syria Under Asad*, I.B.Tauris&Co Ltd, London 1995.

PHILLIPS, Christopher, "Sectarianism and Conflict in Syria", *Third War Quarterly*, 36(2), 2015, s. 357-376.

PIPES, Daniel, "The Alawi Capture of Power in Syria", *Middle Eastern Studies*, 25(4), 1989, s. 429-450.

PIPES, Daniel, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York-Oxford 1990.

QADDOUR, Jomana, "Unlocking the Alawite Conundrum in Syria", *The Washington Quarterly*, 36(4), 2013, s. 67-78.

SANDIKLI, Atilla-Ali Semin, *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, BİLGESAM, İstanbul 2012.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

SEALE, Patric, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, Oxford University Press, London 1965.

SORENSEN, David S., *An Introduction to the Modern Middle East*, Routledge, New York 2014.

ŞENZEYBEK, Aytekin, "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Mâkâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 2013, s. 469-493.

ŞENZEYBEK, Aytekin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, Emin Yayınları, Bursa 2012.

ŞÖHRET, Mesut, "Suriye'nin Siyasal ve Ekonomik Yapısı", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 39-116.

TASHJIAN, Yeghia, "Salafism in Lebanon and Syria: Ideology, Roots and the Future", *Strategic Outlook*, 2012, s. 1-12.

TOPAL, Coşkun, "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 2015, s. 117-122.

TÜRKMAN, Sayim, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2007.

UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

VAN DAM, Nikolaos, *Destroying A Nation: The Civil War in Syria*, I.B.Tauris&Co. Ltd., London 2017.

VAN DAM, Nikolaos, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

VURMAY, Hatice Miray, *Hafız Esad Döneminde Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011.

YAZICI, Nevin, “Suriye Siyasi Tarihi”, Ümit Özdağ, der., *Küçük Orta Doğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 349-403.

YILDIRIM, Zafer, “Suriye Siyasi Tarihi”, Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 3-29.

ZIADEH, Radwan, *Power and Policy in Syria: Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East*, I.B. Tauris, London 2013.

ZULFQAR, Saman, “Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 23(1), 2018, s. 121-147.

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMİYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

STRUCTURED ABSTRACT

Syria has an extremely important place for the Middle East due to its geopolitical position. Patric Seale, who has made important studies on Syria, clearly expressed this situation with the determination that “No one can keep the Middle East under their control unless they establish direct dominance over Syria”. Undoubtedly, Syria’s position as a bridge between the West and the Middle East via the Mediterranean Sea plays a major role in this.

In response to the aforementioned importance, there has been a struggle for influence in Syria throughout history and various civilizations-empire have had a say in the country. With the Mersin war in 1516, the Ottoman period have begun in Syria and lasted until 1918. During these four centuries, an atmosphere of peace, tranquility and security was generally provided. However during the World War I, which started a new era for the Middle East, Ottoman’s Middle East lands were shared with the secret Sykes Picot Agreement between United Kingdom and France. Then with the San Remo Conference, France’s mandate authority in Syria became official.

In the mandate authority period, France fueled ethnic and sectarian divisions for its own interests. Although this polarization, marginalization and exclusion didn’t start with the France because it happened during Mamluks because of Ibn Taymiyya’s fatwas and Ottomans also, France increased it too much. In this direction, separation of Lebanon from Syria then making it a state itself and the establishment of separate autonomous states for minority groups that give confidence to France against Sunni majority are the main examples of this. Another important factor that increased polarization in this period was the Troupes spéciales du Levant (Army of the Levant) which established by France from only minority groups, especially half of them from Nusayris. This is also an

indicator of the imperialist states' classical "divide and rule" policy

Due to either polarization or these ethnic and sectarian diversities' following own interest instead of country or common interest, Syria faced various crises after gaining independence. Until 1963, ten successful coups and that many failed coup attempts happenings are example of this situation. During these coups period, there are some important issues that shouldn't be ignored, such as "cleansing operations" which were done by new coup government to previous one for consolidating its position in power. Since minority groups remained in the background during the power struggle between Sunni leaders, it paved the way for them to come the vacant important positions. Sunnis in the upper echelon decreased greatly as a result o this. After gaining power and the removal of other sectarian minorities from the administration, the power struggle started this time among the Nusayri leaders. This rivalry between Nusayri officers Salah Jadid and Hafez al-Assad ended with a bloodless coup carried out by al-Assad in 1970. Even though minority groups have previously won important seats in the administration, it was the first time the head of state not from Sunnis.

After Hafez Assad's death in June 2010, his son Bashar Assad became the second Nusayri president by getting 97% of the votes in the referendum he participated as the only candidate. He survived his inexperienced times softly, thanks to his reformist discourses and policies in a period known as the "Damascus Spring" in public. As he secured his seat in the following process, he determined his position according to the conditions of the day and displayed neither a pro-reform nor an anti-reform attitude. Thus, in the first ten years of Assad's accession to power, no major domestic issues were experienced except the Kurdish demonstrations in Qamishli in 2004.

However, the public demonstrations called Arab Spring started in line with the demands for democracy, freedom and transparency in

REFORM YANLISI HALK GÖSTERİLERİNDEN BİTMEYEN İÇ SAVAŞA GİDEN SÜREÇTE MEZHEP OLGUSU

Arab states at the end of 2010, took Syria under their influence after a while. This situation, which took place in the form of unarmed mass demonstrations at first, but took the whole country under its influence in the summer months due to the measures taken by the regime, the violence applied and ultimately the use of weapons to open fire on the demonstrators. The fact that some soldiers joined the opposition with their weapons completely changed the course of the event. As a result of the increasing armed conflicts, the events taking place in Syria have now turned into a civil war.

In the early days of the uprising, while there was no ethnic, religious or sectarian separation, the opponents were generally under one roof as “anti-regime” and no sectarian discourse was used by the regime, however, some developments in the following period caused this situation to change. Bashar Assad emphasized that the uprising was a Sunni uprising by putting forward the sectarian card, due to the participation to the oppositon of some Nusayri and other minority tribes which couldn't benefit from the administration. In addition, the fact that Iran and Hezbollah were on the side of the regime brought the issue of sect to the agenda again in the civil war. On the other hand, either the emergence of ISIS and its mobilization of the Sunnis or Turkey, Gulf countries in particular Saudi Arabia and Qatar are on the side of opposition reveals the sectarian dimensions of the civil war.

After the protests that started in Syria after the Arab Spring, similar to the civil war that started in Lebanon in 1975 over the sectarian fight, the sectarian phenomenon was clearly put forward by various parties and used in line with their interests. In the background of this situation, along with the ethnic and religious diversity of Syria, past events also. Ethnic, religious and sectarian differences fueled by the French mandate sheds light on Syria's present state and probably will also its future.